

У прилици смо данас да уживамо у плодовима једне корјените литургијске и богословске обнове. Прешло се, између осталог, са једног уског христомонистичког поимања Литургије као актуализације јединствене искупитељне Христове Жртве (где свијест о улози и мјесту Оца и Духа Светог није нашла адекватан израз) на изразито Тројично схватање Евхаристије, као Свете Тајне црквеног сабрања, као доласка Тројичног Царства у свијет.

Осим тога, богословска обнова у свим нашим Црквама довела је до смијештања Евхаристије и њених саставних дијелова у једну еклисиолошку перспективу: Црква, њене благодатне службе, вјерни народ, Црквено образовање и мисија најтјешње су повезани са Евхаристијом.

На крају, сама дихотомија између Христологије и пневматологије превазиђена је једним одлучним приступом, што се да видјети на разним нивоима екуменског дијалога, нарочито у католичко-православном дијалогу под окриљем Секретаријата за јединство у Риму почев од 1972. године, као и након Родоса 1980. године.

Тема овогодишње Недјеље литургијских студија Светог Сергија: „Христос у Литургији“ од суштинског је значаја, али је њој тешко правилно приступити, јер на први поглед представља један „плеоназам“, таутологију, и у опасности смо да превидимо њене најосјетљивије тачке. Из тог разлога посебно ми је било стало да јасно изразим тему мог излагања: „Христос и Дух Свети у њиховом међусобном односу“. Уложићу ништа мањи напор да све ово сместим у Тројични контекст у коме Црква и Евхаристија имају „патроцентричан“ смисао и циљ. Размјере и сложеност теме принудиће ме на једно схематизовано излагање основних поставки, од којих свака понаособ заслужује да буде допуњена и разрађена.

¹ Изворник: Boris Bobrinskoy, «Comment le Christ et Le Saint-Esprit se situent-ils l'un par rapport à l'autre dans la liturgie», у *Communion du Saint-Esprit, Spiritualité Orientale*, n. 44, Abbaye de Bellefontaine, 1992, с. 93-101.

Тајна Христа, вјечног и оваплоћеног Логоса, Богочовјека и Господа Славе, неодвојива је од Духа Светог. Дух Свети почиња на Сину од саме вјечности и Исус је у потпуности испуњен Духом, од првих тренутака оваплоћења у Назарету све до Крста, Васкрсења и Вознесења.

Читав живот Исуса Христа прожет је присуством Светог Духа, који у Њему обитава од самог бесјеменог Зачећа у Назарету. Исус је прожет, испуњен, ношен Духом Светим, Дух Га падахњује и Он је Духу послушан.

Свети Јован Златоуст подсјећа да је „Исус Христос Духован (πνευματικός), јер Га је Сам Дух Свети обликовао (κατεσκευάσθητο)“ (Hom. XV in Heb. 2, PG 63,119). Но, од тада Христос нам даје Духа као предокушај, кроз своју земаљску природу, али и у Тајни Педесетнице, обитавајући у Слави.

Христов живот и присуство Духа Светог не могу се развојити. Свети Дух никако није другоразредан или проста посљедица, он носи и прожима Тајну Христа Спаситеља и Тајну Цијелога Христа (=Totus Christus), то јест Цркве.

Тајна Христа не може бити сведена у оквире Његовог земаљског живота. Исус живи у Слави Очевој. Он је присутан у Цркви коју оживљује и одржава у Духу Светом. Хришћанска Христологија је, рекли бисмо, проширена Христологија, која у себи рекапитулира сву историју, људску и космичку, сву свештену историју чији је врхунац Тајна Цркве. А Црква није нешто што постоји ван Христа, ван Домостроја Спасења.

Волио бих да подсетим на Августиново богословско виђење Цијелог Христа, које преузима отац Георгије Флоровски. („Le Corps du Christ Vivant“ у La Sainte Eglise Universelle, Neuchatel, 1948, 9-57, нарочито стр. 21).

Таква проширена Христологија обухвата све оно што ће бити Црква, њено богослужење и њено богословље. Она обухвата крајње назначење човјека створеног по лику Божијем и призваног на божанско подобје. Извјесно је да улога Духа Светога у изграђивању Тајне Цијелог Христа није ни споредна ни помоћна. Она се наставља у времену Цркве – Тијела Христовог, тиче се самог назначења човјека који благодаћу постаје Христос – као што је и у самом Христовом животу Дух био на дјелу.

Пређимо сада на Евхаристију, која је средиште Црквеног богослужења у славу Свете Тројице, и исто тако потпуна пројава Цркве, сама Света Тајна Спасења и Новог Завјета. И није неосновано рећи да је Евхаристија – и њена скривена пратиља, срдачна молитва – средиште и најочигледније мјесто на коме се исказује духовни идентитет Цркве. Управо када је на молитви Црква (и човјек) пројављује свој истински идентитет кроз заједничарење са Вјечном Тројицом.

Богослужење Цркве је, значи, суштински, *par excellence*, литургијско и Тројично. Сам спомен Тројице, говори, са једне стране о Тројичној Заједници Божанских Личности, о вјечном и бесконачном покрету љубави. Са друге стране, продријети у „утробу“ Тројичну и открити да се унутартројични односи Божанских Личности тичу створеног свијета, човјека, да у Њима Црква има своје постојање, нас уводи у специфичне односе са Оцем, кроз Сина у Духу Светом. Сваки од ових односа садржи и одређује све друге односе и сваки на свој начин изражава свеукупност заједнице са Тројицом.

Живјети ту Тројичну димензију Евхаристије значи откривати и објављивати да од Оваплоћења вјечног Логоса и Силаска (=Педесетнице) Духа Светог, нема више размака између Тајне Тројице и назначења Човјека. То значи откривати да је „Тројица човјеков социјални програм“ (Федотов), да сâмо човјеково постојање представља образовање у Љубави Божијој, коју је „излио Дух Свети у срца наша“ (Рим. 5,5). Ријечима Цркве речено – Тројична Љубав се изражава саборношћу коју Дух дарује у унутрашњој хармонији и једнодушности (Дан. 1,14). Изражава се кроз састрадавање и милосрђе у отворености срца према ближњем, сиромашном, страдалнику.

Учење Светог Јована Златоустог о међузависности братољубља и Свете Тајне Трпезе, у том погледу, од великог је значаја. За Светог Јована Златоустог братска љубав и милосрђе само су наставак Тајне Христа, проживљене у Евхаристији. Но ријеч „наставак“ је слаба и подсјећа на некакав спољни узрочно-посљедични однос. Требало би рећи да су за Златоустог брига о Сиромашу и његово збрињавање урезани у само срце Тајне Евхаристије.

Састав евхаристијске молитве одговара, од првих дана Хришћанства, законима молитве и Црквене вјере. Евхари-

стијска молитва је недвосмислено и неизмјењиво упућена Оцу, ка Њему се Црква окреће, следујући „првосвештеничкој“ молитви самога Христа: „Ава Оче“, „Оче наш“. Црква се окреће ка Оцу у своме благодарењу (= Евхаристији), у својим посредничким молитвама. Од Оца добија благодат Новаг Живота, коју предаје људима. „Оче наш“ са Причешћем представља врхунац Тајне Евхаристије као Тајне Усиновљења Цркве.

Молитва се проширује на присуство Сина и Духа од Педесетнице. Посредовање Васкрелог Христа је потпуно у пуноћи Духа Светога: „Презвитери, Апостолски ученици“, каже свети Иринеј Лионски, „описују нам кретање оних који су спасени и њихово вознесење“. „Они се Духом уснињу до Сина, а Сином до Оца и тако Син предаје Оцу Своје дјело“, како и каже Апостол (1 Кор. 15,24, Против Јереси, 5,36,2).

Исто тако и Свети Василије Кесаријски вели: „Пут богопознања иде од Духа, Који је Један, кроз Сина, Који је Један, све до Оца, Који је Један. И обратно, природна Доброта, Светост природе и Царско достојанство проистичу из Оца, кроз Јединога Сина све до Духа“ (О Духу Светоме, 18,47).

Ако је, дакле, Отац Почетак и Основа Црквеног богослужења, Син и Дух су Јединствени и Неопходни Посредници. „Усходеће“ посредништво је оно у коме се Христос моли у Духу, или гдје Дух уздише (Рим. 8,23) и виче (Гал. 4,6) и радује се (Лука 10,21) у Христу, па ће се тако и Црква поистовјетити или са Христом, Чије је Тијело, или са Духом Светим, Кога је Храм; а знамо колико се ове двије слике поклапају (уп. Јн. 2,21 и уп. Кор. 6,19). Сходно томе, Црква ће призивати Долазак Духа Утјешитеља, саучествујући у епиклези Христа Првосвештеника (Јн.14,16), или ће усхићено најављивати долазак Васкрелог Господа: „Дух и Невјеста говоре – Дођи, Господе Исусе!“ (Отк.22,17 и 20).

И обратно, ништа мање Син и Дух посредују низводећи „сваки савршени дар који силази од Оца Свјетлости“ (Јн.1,17).

Свака од Божанских Личности дарује и бива даривана на јединствен и себи својствен начин. Отац и Син шаљу Једносутног Им Духа Светог на историјску Педесетницу, али и на Педесетницу „која не престаје“. Отац и Дух пројављују Сина у Оваплоћењу и у историјској Пасхи, али и кроз сталну Црквену актуализацију ових догађаја.

Историјски Христос, који је и Христос Цар Славе, обухвата и рекапитулира Цркву, сабира је и пројављује. И најзад,

Христос и Дух Свети нас уводе у Дом Очево (Јн. 14, 2-3), а уводе и Оца у храм људског срца (Јн. 14, 23).

3. ЕВХАРИСТИЈА, СПОМЕН СПАСИТЕЉА И СВИЈЕТА

Ако наставимо да ишчитавамо евхаристијске молитве у Тројичном контексту, открићемо посебно мјесто које заузима Васкрели Господ. Христос је главна тема евхаристијског спомена – анамneze; стојећи пред Оцем и пред свијетом, Црква се у Духу присјећа искупитељског дјела Спаситеља, али тиме и свег космоса, творевине и човјечанства који се свецијело сагледавају у Христу, који их рекапитулира и обнавља у Себи. Овдје се поново сусрећемо са идејом „проширене Христологије“. То би значило да је Искупитељна Пасха, коју Црква обнавља у сјећању, смјестилиште Историје свијета, истинско и неопориво призвање. У сили Духа ово сјећање Духа је стваралачко, надилази простор и вријеме, чини нас савременицима историјског Исуса, Логоса – Творца, Господа који је распет и прослављен са Десне Стране Оца, савременицима Онога Који Јесте, који Бјеше и Који долази.

Искушења Хришћана иза свих челичних завјеса овог свијета нас чине још осјетљивијим за црквено и космичко сјећање Крста и Страдања Онога који узима на себе и носи сву људску патњу, који ће убрисати сваку сузу. Следећи навод ће бити речитији од мојих богословских размишљања: „Сада се налазимо на Голготи и Христа разапну... Али од сада, у сваком бићу распетом, у сваком бићу које пати, Сам Христос се разапну... и ево сва та распета доносе плод, ево почиње Васкрсење. Данас је Голгота у Русији, а тамо гдје је Голгота, тамо је и Васкрсење“ (о. Димитрије Дудко, *L'Espérance qui est en nous*, Париз 1976). И додаје отац Димитрије: „Ко год није на овај или онај начин страдао нема права да говори о васкрсењу...“ Ово је од изузетног значаја за нашу тему, то јест за актуализовање Спаситељевог искупитељног Страдања у Евхаристији.

Христов спомен се мора неопходно проширити на свете, упокојене, страдалнике, све живе, све удове Тијела Христовог. Неопходно је, закључили бисмо, да спомен Христа, Божанског, Историјског и Цијелог (=Totus) досегне врхунац у Светом Причешћу. Оно нас уводи истовремено у један однос лицем к лицу са Васкрелим Господом, који постаје приснији и дубљи од најдубљег у нама самима. Али Евхаристијска за-

јединица означава и сажинот са свим удовима Тијела Христовог, Светима, упокојенима, живима. Евхаристијска Заједница остварује тако стварно и светотајинско присуство Читаве Цркве у Њеној цјелости и пуноћи Вјере, Предања и Светости. Све то је погружено у евхаристијско Тијело и Крв, од Којих ми окушамо бивајући Њима приопштени (видјети Никола Кавасила, Живот у Христу 1,4, ПГ 150, 593 ВС).

4. ДУХ СВЕТИ У СВЕТОЈ ЕВХАРИСТИЈИ

У богослужењу и самој литургијској науци, епиклеза је постала готово једини пневматолошки моменат *par excellence*, који указује на дејство Светог Духа у освећењу Евхаристијских Дарова и њиховом претварању у Пречасно Тијело и Крв Христову. У стварности, улога Духа Светог у Евхаристији превазилази оквире формуле која би се примјењивала у једном датом тренутку. Евхаристија и Црква (и Евхаристијска Црква) је свецјело епиклеза – призивање, као што је свецјело и сјећање. Никако не можемо супротставити ова два момента, или се у најмању руку они не могу раздвојити, као што се не могу раздвојити Васкрс и Педесетница. Дјеловање Духа Светог се не своди на један тренутак (Педесетница, Епиклеза), већ подразумијева једно трајање, сталност, један нови став и ново стање, који су својствени „времену“ и бићу Цркве.

Као што се у Оваплоћењу Христовом, Дух Свети не оваплоћује, већ прожима човјечанску природу Логоса, са Којим је од Вјечности нераздјељиви, тако исто и у Цркви, Дух Свети никада није централна тема једног празничног или Евхаристијског Спомена, али Он сачињава саму Силу и Благодат Спомена, односно Христовог Присуства.

Дух Свети није Дар Христов просто у смислу да је долазак Духа једна посљедица Искупитељне Пасхе. Напротив, Он је у најприснијој вези са Спаситељем, дејствујући у Оваплоћењу, свједочећи Христа, пројављујући људима присуство Христа Славе. Дух Свети је истовремено Личност неизрецива и Дар Божији, Који скрива Своје Лице и Своје Име – тајна скривена у Христу Исусу и пуноћа свих својстава и енергија. Христос Живи, Пресветли, Благ, Свети, Премудри – сва ова Христова Имена плод су Духа о којима ће говорити Свети Павле (Гал. 5, 22-24) и који су пројављивање силе Духа Светога у Светима.

Ако, дакле, Дух „сабира“ Тијело Христово рођено од Дјеве, исти Дух сабира расијане Црквене удове Христове у Је-

лнога Новог Човјека. Дух је, значи, Сила сабрања људи у Цркву, у јединство „расијане дјеце Божије“ (Јн.11,52).

И најзад, Свети Дух је за сва времена светопедесетничка сила мисионарског ширења евхаристијског сабрања, све до крајева земље и до адске таме, јер од сада „свјетлост свијетли у тами и тама је не обузе“ (Јн.1,5).

Непрекидно смјењивање расијавања и сабирања, ширења и скупљања, налик је дисању или куцању срца. Ове слике природног човјековог ритма сасвим вјерно дочаравају дјело Духа Светог, који оживотворава Цијело Христово Тијело, исто као што и оживотворава свако тијело понаособ, обнављајући Лик Христов у њему.

Говорили смо о Духу Светом у Евхаристији, о „Педесетници која не престај“. Могли би смо продубити нашу тему, издвајајући у Педесетници вријеме ишчекивања Светог Духа (Јн.24,49; Дав.1,10) као неопходног међусобног заједничарења (Дав.1,14). А оно управо одговара епиклези, или боље речено различитим евхаристијским епиклезама, прије освећивања, или пред причешћивање.

Са друге стране, само изливање Освећујућег Духа на Тајној Вечери одговара двоструком силаску Духа Светога на Евхаристији, на Дарове и на вјерне. У стварности, то је један јединствени силазак чији је плод освећивање предложених Дарова, којима се вјерни причешћују и преображавају у обожено Тијело Христово. Подсјетимо се и колики су значај Оци придавали светотајинском реализму.

Евхаристијска заједница је, значи, заједница оживотворавајућег Тијела Спаситељевог, „испуњеног огњем и Духом Светим“ (Свети Јефрем Сирин, Бесједа на Страску Седмицу), Заједница Светог Духа (2 Кор. 13,13), што толико често наглашавају молитве византијских Литургија. Свети Дух нас кроз Христа узводи ка Оцу, у присност Светотројичног живота; овај неисказиви, но притом суштински однос, дат нам је Духом Светим.

Дух је Велики Претеча Христов, који припрема Његов долазак у наша срца. Непримјетно се повлачи иза Дарова које нам даје, новог облагодатељног живота испуњеног благошћу и радошћу, благоуханијем Христовим чија је арома Дух Свети. Свети Дух савршава, најзад, и саму тајну људске личности, бића људског које постаје личност по лику Јединствене Ипостаси Оваплоћеног Логоса. Људску личност Дух испуњује, измиче јој, у њој се потврђује Он који се моли у нама (Гал.4,6 и Рим.8,26) и ми у Њему (Рим.8,26), изграђујући у

нашим бићима један растући простор, у коме се настањује Царство Христово - „гдје више не Живим ја, него Христос у мени“ (Гал.2,20).

Однос између Христа и Духа Светог у Евхаристији је непрекидно узајамно даривање које Цркви даје њено биће, њен покрет, њен живот (Дан.17,28). Свети Дух отвара у нама простор неограничене пријемчивости, уподобљава нас за Божански Храм и Он Сам виче у нама: „Дођи, Господе Исусе“, „Маран ата“, „Ава Оче“. Васкрсли Господ нам изнова даје Свога Духа Светога као и у стварању и у Васкрсењу: „Примите Духа Светог“.

5. ТАЈНА ОЦА

Једина молитва коју шапуће Христос у Духу Светоме, и Дух Свети у Христу је: „Ава, Оче“. Оченаш је врхунац евхаристијског тајинства у коме се остварује и обнавља очинство задобијено на Крштењу. Дух Исусов, који обитава у нашим срцима, чини да Христов призив: „Оче“, избија из дубина нашег бића. Небески Отац није ни странац ни незнацац у Евхаристијском заједничарењу – Он је његов Почетак и Крај. Човјек поново налази свој идентитет онда када из свег срца завапи ка Оцу. Дух Христов који нас обузима у Евхаристији нам одшкрињује срце Владике. Он нас распаљује у додиру са огњем љубави који у Евхаристији гори. Христова молитва („Оче мој“) постаје молитва читавог рода људског („Оче наш“), најприје Заједнице (Јн.17), а потом и других оваца које су још увијек изван Божанског стада. Евхаристија нам омогућује да кроз Христово срце продремо до огња Духа Светог, у којем се одвија судбина свијета, а коју Отац носи у своје двије руке: „Бог толико завоље свијет“.

